

Migrační dynamiky za polárním kruhem

Jakub Kvizda

Uusiautti, Satu, a Nafisa Yeasmin, eds. 2019. *Human Migration in the Arctic: The Past, Present, and Future*. Singapore: Palgrave Macmillan. 261 s. ISBN 978-981-13-6561-4.

Čerstvý sborník, pod nějž se podepsala dvojice finských akademických pracovníků z University of Lapland (Rovaniemi, Finsko), se věnuje oblasti, která je v rámci migračních studií podle slov samotných editorek poměrně opomíjená (s. 2), i přes její v současnosti stále rostoucí důležitost, danou mezi jinými například stále se zvyšujícími počty migrantů jak do Arktidy, tak z ní. Její území zahrnuje polární oblasti osmi zemí a vzhledem ke svým náročným životním podmínkám, které vedou k některým specifickým sociálním dynamikám, může navíc tento terén přinést zajímavé podněty pro teoretizaci migrace a na ni napojených fenoménů. Jak však ukáží, prezentovaný sborník doplácí na své poměrně rozsáhlé ambice, kterých bohužel na většině míst nedosahuje, a zanechává tak čtenáře ne zcela naplněného.

Explicitně představené cíle knihy čtenář nalezne již na úvodních stranách hned dvakrát, a zatímco první je ve svém záběru ještě umírněný a udržitelný, když tvrdí, že účelem knihy je „se zabývat mnoha kritickými dynamikami imigrace a vypořádání se výzvami, jimž region aktuálně čelí“ (s. 2), napodruhé už ambice značně rostou. Kromě výše zmíněného si sborník klade za cíl také kupříkladu analýzu kulturních záležitostí, silných stránek arktického regionu nebo budoucího vývoje Arktidy z hlediska atraktivity (s. 4). Na taková témata v devítce prezentovaných článků sice opravdu někdy dojde, jejich prezentace je ale značně partikulární, s ohledem na pouze jeden nebo dva aspekty těchto obecných problematik. Více než polovina knihy je věnována školství a pracovnímu trhu, což značně zužuje možnosti prohlášení, že se sborník věnuje například přednostem oblasti v jejích celistvosti. Na problém generalizace také naráží již samotné prostorové vymezení, do něhož je kniha zasazena. Jak již bylo zmíněno, arktickou oblast nalezneme rozloženou přes několik států na třech kontinentech, jejichž pozadí (etnické, jazykové, právní...) je značně odlišné. Geografické zobecnění je tedy více než odvážné, když vezmeme v potaz skutečnost, že celých šest z devíti článků se odehrává pouze na území

Finska, domoviny editorek a velké části dalších autorů. Z hlediska prostorového rozptýlu knihy by tedy bylo logičtější doplnit ji i dalšími studiemi z této země, a pole působnosti tak zaměřit plně právě na ni.

Sborník sestává ze tří částí po třech článcích, které sledují časové rozlišení na otázky minulé, přítomné a budoucí. Přestože to nevytváří nějaké zásadní problémy, v zásadě to postrádá větší smysl, neboť většina článků správně a logicky takovou temporální oddělenost popírá (proč je však například kapitola osmá, pojednávající z velké části o historických vývojích migračních proudů do jednotlivých zemí, zařazena do části „Future“?) a podává širší časové zakotvení zkoumaného tématu – editorky jsou si tohoto faktu samy vědomy, když v úvodu píší, že „knihy je důkazem soudržného spojení mezi minulými, současnými, a budoucími diskursy o lidské migraci“ (s. 8). Navíc se tak ještě dále napíná již tak silně ambiciózní kniha. Její přílišná ambicióznost tedy plyne ze vzájemného působení tří os – tematické, prostorové, časové – a pnutí, jež vytvářejí. Jednoduše řečeno není možné obsáhnout (a v zásadě ani naznačit) *celkový* migrační kontext *celé* Arktidy v *celém* jeho časovém horizontu.

Dalo by se očekávat, že takovýto přehled migrace v jedné partikulární oblasti vezme v úvahu i jeden naprosto zásadní aspekt tohoto fenoménu, a sice migraci nelegální a na ni napojené ekonomické aktivity imigrantů. Fakt, že se slovo „nelegální“ na 250 stranách neobjevuje ani jednou, ukazuje, že sborník předpokládá pouze institucionalizovanou formu migrace, která však tvoří pouze jednu z jejích stránek, přičemž význam té druhé, „odvrácené“, je obtížné docenit (jak ukazuje např. Drbohlav 2008).

Posledním důležitým negativem díla je charakteristika zmiňovaného (inter)kulturního pozadí, jež migrace významným způsobem ovlivňuje. Články, které tento faktor berou v potaz, totiž nerozlišují mezi značnými kulturními odlišnostmi, jež si s sebou různí imigranti do nového místa přinášejí. Dochází v nich tak k významné homogenizaci, kdy jsou všechny příchozí skupiny (s výjimkou těch pocházejících z islámského prostředí, které někdy vydělovány bývají) vnímány bezproblémově jako „Jiní/Druzí“ (Others) se shodnými potřebami a čelící stejným adaptačním výzvám. Proces kulturní adaptace imigrantů je tak chápán jednoduše jako založený na vztahu mezi (jednotnou) kulturou domácí a, problematičtější, (jednotnou) kulturou ne-domácí. Antropologický pohled knize, jež si nárokuje i vnímání některých kulturních otázek, výrazně chybí.

Celek ovšem disponuje také jistými pozitivy, přičemž to nejvýraznější představuje interdisciplinární přístup, jenž je výsledkem spojení autorů z mnoha různých oblastí zájmu. Zastoupeni jsou mezi jinými psychologové, právníci, sociologové nebo výukoví poradci. Čtenář tak je konfrontován nejen s rozdílnými aspekty fenoménu migrace, nýbrž také s odlišným teoretickým a metodologickým aparátem. Přestože, jak bylo výše naznačeno, by knize prospělo, kdyby byl tento záměr

dotážen ještě o kus dál, vytyčený směr je u tohoto tématu naprosto zásadní a dokazuje multidimenzionalitu problému migrace. S touto předností souvisí také skutečnost, že sborník bere v potaz širší kontext a prostředí migračních proudů a svůj záběr neomezuje pouze na zřejmé centrální subjekty – migranty samotné. Institucionální základna migračních procesů se zřetelně projevuje například v analýze dynamik vzdělávacího prostředí, jež je důležitou proměnnou v charakteru přistěhovalectví a jeho následné recepci.

Nejsilnější moment díla najdeme v autorském příspěvku s číslem dva (třetí kapitola), tematicky zaměřeném na migrační narativy Sámů, původních laponských obyvatel, v historii a současnosti. Autorka, sama tohoto původu, narativy propojuje i se svým vlastním příběhem, což dodává analýze významný prvek reflexivity, jinde v knize téměř nenalezitelný: „Reliabilita studie závisí na skutečnosti, že výzkumnice je Sámi a má jedinečný vhled do významu migrační zkušenosti sámského lidu.“ (s. 41) Důraz na osobní prožitek a (re)konstituci sámské identity v průběhu migrace dokazuje, že jakákoliv pozdější integrace do nového místa, o níž je v mnoha dalších článcích řeč, je výrazně ovlivněna samotnými zkušenostmi s migrací. Mobilita a hranice, které jsou překračovány (ať už geografické, kulturní či jiné), jsou prožívané a tímto prožitkem také zpětně tvarované, a zvýraznění tohoto aspektu může na povrch vynést různé ambivalence, jež jinak nemusí být snadné zaznamenat. V tomto příspěvku tedy jako téměř jediném nalezneme dvojznačnosti, které s sebou migrace běžně nese, ať už to jsou disonance v samé identifikaci jedince se starým a novým místem (s. 48) nebo třeba v oblasti práva (s. 38). Migrace tak zde opravdu působí jako uskutečňována lidmi, kteří se s ní nějak musí sami vyrovnat, ne pouze jako sociální problém, na nějž je nutno reagovat vhodnými sociálními politikami.

Zajímavým příspěvkem je také článek následující, v němž autorky vnímají vzájemný vztah mezi adaptabilitou imigrujících žen a jejich prostředím a sociálním kontextem. V kapitole pět jsme konfrontováni s kvantitativní studií sledující mimo jiné rezidenční vzorce imigrantů a jejich ovlivnění existujícími nerovnostmi (s. 100–105), v předposlední zase s napojením arktické pedagogiky na širší profesní síť (s. 224). Článek číslo šest klade důraz na dialektický přístup kategorií (mikro–makro, objektivní–subjektivní), které využívá při analýze (s. 121). Jinde jsou správně ohodnoceny limity generalizace (s. 40, 160) a jsou prezentovány pouze případové studie. Takové chvíle při četbě rozhodně zaujmou a jsou faktorem, díky němuž kniha neupadá do šedi nezajímavosti a hrozící jednotllosti.

Bohužel však spíš převažují články, jejichž kvalita či případně samotné zařazení do sborníku o migraci je na pováženou. Tak lze charakterizovat už hned první příspěvek, popisující arktická právní prostředí z hlediska jejich schopnosti ochrany imigrantů před různými riziky a zajištění jejich bezpečnosti. Aniž bych chtěl jakkoliv znevažovat důležitost tohoto aspektu (pro analýzu migrace nebo jinde),

prezentovaný článek k přílišnému vhladu nepomůže. Autor skrze analýzu mezinárodního práva předkládá odpovědi na otázky, jakým výzvám oblast Arktidy čelí, zároveň však čtenář získává dojem, že tato oblast vlastně není vůbec ničím specifická (s čímž sice autor nesouhlasí [s. 25], neukazuje ale důvody, proč by to tak mělo být). Vhodnějším postupem by tedy bylo ukázat, jak jsou zmiňované právní normy a ustanovení *skutečně* performovány, k jakým dopadům vedou a podobně. Právo neexistuje pouze v teoretické rovině. Jeho zásadní součástí je také uskutečňovaná praxe, která může o reálné situaci vypovídat jasněji. Takto vzniká vlastně více otázek, než na kolik autor odpovídá, což je zásadní nedostatek v případě, kdy už se k této dimenzi studovaného fenoménu v knize nevrátíme. Zároveň je poněkud nešťastné umístění takového článku na začátek díla. Nejenom, že je psán náročnou právní řečí, a může tak některé čtenáře brzy odradit, ale popisuje navíc pouhou průvodní okolnost migrace, na jejíž přiblížení si je nutné počkat.

Na pozicích čtyři a šest najdeme studie od stejné autorské dvojice, a vzhledem ke shodné metodologii a struktuře výzkumů tak dochází k jisté redukci mnohosti přístupů, která patří k přednostem díla. Co však při četbě prvního z článků vskutku zarazí (negativně), je využití pojmu rasa: „Mnoho imigrantek, které mají odlišnou barvu kůže a rasu, čelí překážkám v budování svého vlastního místa v nové komunitě.“ (s. 75) Použití takto vysoce kontroverzního termínu by mělo být důrazně odůvodněno. V tomto případě je navíc naprosto nadbytečné, když jeho význam pravděpodobně směřuje ke stejné charakteristice jako odlišná barva kůže. Rasa se objeví také v druhém článku shodných autorek (s. 135). Na tomto místě je však možné argumentovat, že byl pouze využit prvek veřejného diskursu (ač o něčem takovém zmínka není). Takové *faux pas* jaksi znevažuje výzkumnou práci studií.

Na jiných místech sborníku lze objevit další problematická místa, a ač jde v zásadě o drobnosti, ve svém součtu nabývají na významu. Někde nalezneme zbytečné apriorní kategorizace (i)migrantské zkušenosti (s. 79), jež je tak v určitém smyslu redukována, jinde zase nejasnosti v otázce definic určitých pojmů (třeba nezaměstnanosti ve Finsku, s. 120) nebo příliš nekorespondující tabulky a grafy (s. 177–179). Takové nedostatky celkový dojem z díla bohužel dále srážejí, hlavně v případech, kdy jsou důsledkem spíše vnitřních nelogičností než teoretického nebo metodologického pozadí. Po přečtení posledních dvou článků si navíc lze naprosto legitimně klást otázku, kam zmizela migrace. Oba artikuluji možné výzvy, kterým mohou vzdělávací systémy a pedagogická praxe v Arktidě v budoucnu čelit. Centrální téma sborníku se z nich však jaksi úplně vytratilo (v každém z nich je o migraci zmínka pouze jednou). V těchto případech tak problém neleží ve kvalitě příspěvků (ani jednomu z nich se v zásadě nedá příliš vytknout), nýbrž v jejich samotném zařazení mezi zbylou sedmičku.

Slabá místa, která jsem naznačil v předešlém odstavci, představují výborný příklad problematičnosti celého díla. To postrádá silnější vnitřní integritu

a koherenci, což je dáno nejen přílišnými ambicemi (v trojím ohledu – tematickém, prostorovém a časovém), ale také některými úkroky do oblastí, jež s migrací souvisejí pouze vzdáleně. Skrze mnohost přístupů se snaží o pokrytí pestré škály problémů. Jak jsem se však snažil ukázat, zůstává toto úsilí poněkud na půli cesty. A tak je to v knize v zásadě se vším. Charakterizuje ji značná rozkolísanost, a to nejen obsahová, ale také kvalitativní, kterou si měly pohlídat hlavně editorky, na jejichž vrub tak tento nedostatek z podstatné části padá. Nakonec tak sborník představuje pouhé nahlédnutí do některých z celé plejády témat, která se v otázce arktické migrace nabízejí k dalšímu zkoumání. Což vlastně někdy nemusí být až tak málo.

BIBLIOGRAFIE

Drbohlav, Dušan, ed. 2008. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: Česko v evropském kontextu*. Praha: Karolinum.

Jakub Kvizda

53181354@fsv.cuni.cz

Institut sociologických studií

Fakulta sociálních věd

Univerzita Karlova

<https://iss.fsv.cuni.cz>